

Behöver psalmttonerna reformeras?

Laurentius Petri Sällskapets ordförande, professor Ragnar Holte, tar i föregående artikel upp frågan om det går att sjunga gregoriansk psalmodi med svensk text eller om psalmttonerna är i så hög grad uppvuxna och sammanvuxna med latinet, att de inte kan förenas med modern svenska. En sådan diskussion är så mycket mer önskvärd som Laurentius Petri Sällskapet på sitt program just har den sjungna tidegårdens förnyelse.

Tre ting i Holtes artikel skall här beröras. 1. Varför har psalmodien inte blivit församlingens egendom? 2. Är de språkliga olikheterna mellan latinet och svenskan avgörande hinder för användningen av gregoriansk psalmodi med svensk text? 3. Holtes egna reformförslag.

1. Orsaken till att psalmodien ännu inte blivit någon församlingssång torde inte enbart eller ens företrädesvis böra sökas i några hinder av språklig eller musikalisk art. Om en församling lär sig något (nytt), beror det oftast inte så mycket på språkliga eller musikaliska kvaliteter som på *vem* som introducerar det nya och med vilka medel det sker. Den främsta orsaken till den uteblivna församlingsspsalmodien torde vara att ingen eller i varje fall mycket få församlingsledare på allvar och metodiskt försökt lära församlingen psalmodiera. Där man verkligen försöker, visar det sig, att församlingen ingalunda sätter sig på hasor-

na utan gör sitt bästa. Bara ett konkret exempel. Vid ett stiftsmöte med representanter från stiftets flesta församlingar sjöng hela menigheten "Sänd ditt ljus", både antifon och psalmodi med motivering att "det var man van vid i så många församlingar". Hur gick det? Deltagandet var lika gott som i koralsången, men resultatet var ur musikalisk synpunkt inte särskilt bra, beroende på att ingen i mötesledningen insåg det nödvändiga i att församlingen "övdades ihop" och leddes. Det hade bara behövts några få instruktioner och "vinkar" av en kompetent sångledare före högmässan, så hade helt onödiga "slitningar" kunnat undvikas.

Kan man försvara en så stapplande psalmodiering som introituspsalmodien vid det nämnda tillfället? På det måste man svara med en motfråga: Kan den koralsång som förekommer i våra kyrkor och i församlinglivet över huvud taget försvaras? Koralsången har ändå haft sin chans i våra församlingar i mer än 350 år, och var finns den församling, som sjunger de vanligaste koralerna på ett acceptabelt sätt?

Vad menar vi för övrigt med begreppet "församlingen"? Är inte våra kyrkörer "församling", och därtill kärntrupper som ofta är de enda som särskilt tagit ansvar för församlingssångens vårdande? Är inte de mindre tidebönsgrup-

perna i högsta grad "församling", dessa som håller ut i bön i våra bönefattiga kyrkor? Blir det församling först när en mängd mer eller mindre tillfälliga besökare möter upp?

2. Kan gregoriansk psalmodi och svensk text förenas?

Den gregorianska koralens påstådda oupplösliga förhållande till latinet är ett ämne som varit och alltså är föremål för diskussion. Jag tillåter mig betvivla att Holtes beskrivning av det latinska uttalet är korrekt och särskilt de vagt formulerade påståendena att accentstavelsen i ett latinskt ord "ofta har en ljus och lätt karaktär utan tyngd och bredd" och att slutstavelsen "ofta har en klangfull vokal". Troligen håller Holte inte tillräckligt isär språkrytmen och den musikaliska rytmen. Att säga att en betonad stavelse inte har någon tyngd tycks mig som en *contradictio in adjecto*. Det efterklassiska latinet övergick ju från kvantitet (längd) eller agogisk betoning till accent (tryck, tyngd) eller dynamisk betoning. I *Liber Usualis*¹ får man om latinskt uttal veta, att "den accentuerade stavelsen är det kraftfulla och livgivande (life-giving) elementet i ett latinskt ord", medan "slutstavelsen och en svag penultima alltid är mjuka och relativt svaga" LU påpekar också vikten av en "intelligent frasering". Möjligen kan man säga att slutvokalerna ofta är klangfulla, om därmed menas vokalerna a, o och u, men därför är steget långt till en regel. Övriga vokaler har också hög frekvens. T. ex. i ord som *Domine*, *Israel*, *me*, *mei*, *meis*, *est*, *panis*, *iniquitate* o. s. v.

I det svenska exemplet *Ära vare Fadern* . . . har de obetonade slutstavelser-

na i orden "Sonen" och "Anden" inga "halvvokaler". (Med halvvokal menas i fonetiken ljud som det engelska "w" eller svenska "j".) Eftersom slutvokalen i ordet *Sonen* inte är ren, kallas den mellanvokal, men den får ju därför inte undertryckas eller "slukas" som t. ex. svagtonsstavelserna i de engelska orden "Britten" eller "baton". Det ger intryck av slarv, vilket vi har alltför gott om i det liturgiska recitativet i våra kyrkor. Däremot är ordet "Anden" ett ofta anförd exempel på ord med grav accent eller tvåstavelseaccent. Holte har rätt i sin kritik av det tyvärr vanliga osvenska utförandet av ordet "Sonen", men det kan inte skylas på psalmttonerna som sådana. Att kravet på musikalisk finess i utförandet skulle vara större i psalmodiering än i vanlig koralång eller vårdad sång över huvudet taget torde vara svårt att hävda.

Inte heller latinsk textunderläggning är så problematisk som Holte gör gällande. Medan Adell talar om "en del avvikelser" från grundregeln att betoningen i ett flerstavigt ord ligger på näst sista stavelsen eller på antepenultima,² hävdar Holte att konflikter mellan språklig och musikalisk accent vid psalmodiering på latin "hör till undantagen". Bläddrar man på måfå i *Antifonale Romanum* så kan man finna mängder av exempel på flera än två obetonade stavelser efter accent, vilket vållar stora svårigheter särskilt i dubbelaccentuerade kadenser. Ett koncentrat av svårigheter möter redan på s. 16–17 i *Antifonale Romanum*, där de

1. *Liber Usualis with Introduction and Rubrics in English*, Tournai, 1950, p. XXXV.

2. Adell, *Gregorianik I*, 1963, s. 74.

latinska psalmerna 53 och 118 skall sjungas på sjunde tonen med sina två dubbelaccentuerade kadenser. I de 39 verserna uppstår problem på 17 ställen. Några exempel. *Et in virtute tua júdica me* och *quoniam ex omni tribulatione eripuisti me* ur ps 53. I det senare fallet kommer en önskad accent på första stavelsen i eripuisti. Apel avvisar den solesmeska tesen att mångstaviga latinska ord skulle ha en biaccent.³ På samma sätt faller melodisk accent på första stavelsen i *iniquitatem, ambulaverunt, exquisivi te, delectatus sum, exercebor* m. fl. exempel. från ps 118. På andra ställen i ps 118 kommer accenten på ord som *et, a, me*. Hur löses textunderläggningen vid *omnibus divitiis* eller *tuarum instrue me?* Ytterligare exempel med utskrivna noter kan hämtas hos Apel sid. 215, där ord som *in, est* och *et* får melodisk accent.

I samtliga anförda exempel måste antingen en obetonad stavelse eller ett obetonat ord få musikalisk accent eller också måste man undertrycka den musikaliska accenten. Konflikten är oundviklig. Om nu svårigheter uppstår redan med latinsk text, behöver inte heller problemen med svensk textunderläggning få oss att kasta yxan i sjön och avhålla oss från att arbeta med dem.

Under hela medeltiden och ända fram till 1800-talet tolererade man tre obetonade stavelser efter en musikalisk accent. Enligt Apel,⁴ som stöder sig på Wagner, är Solesmes-skolan upphovet till förbudet mot mer än två obetonade stavelser efter musikalisk accent. Också Adell-Peters tillät i första upplagen av Evangelisk Tidegård (1924) tre obetonade stavelser efter accent men frångick

detta i senare upplagor.⁵ Att som Tore Nyberg⁶ kalla Adells regel om undertryckande av den musikaliska accenten vid en konflikt med textens accent för "nyskapelse och försök till svensk psalmodi" kan inte vara riktigt. Nyskapelsen skedde redan i Solesmes för att anpassa den latinska psalmodien till ictusteori- en.⁷

Att stora svårigheter existerar för svensk textunderläggning kan ingen förneka. Hur de skall bemästras bör vara en uppgift för ett team av experter på olika språkliga och musikaliska områden.

3. Kritik av Holtes "förenklade och försvenskade gregorianska psalmtoner".

I ordet reform ligger alltid pretentionen att det man presenterar är bättre än det gamla. En reformerad psalmodi måste således erbjuda ett bättre alternativ än den gregorianska psalmodi vi använder nu. Uppfyller Holtes psalmtoner detta grundläggande krav?

Holte är angelägen att framhålla att det är själva principerna, själva grundstrukturen i psalmodien, han vill diskutera. Detta är också min avsikt med det följande, men en sådan diskussion blir meningsfull först om man granskar de konkreta nedslag hans principer fått i de nya psalmtonerna. En granskning av

3. Apel, *Gregorian Chant*, 1958, s. 276, not 8.

4. Apel, a. a. s. 217, not 4.

5. Adell uttalade dock under sina sista år tvivel om det berättigade i denna ändring. Han förordade då den medeltida praxis med en hjälpnot på accenttonens tonhöjd före hjälpnoten på tuban (a. a. s. 75).

6. *Svensk tidskrift för musikkforskning*, 1966, s. 215.

7. Apel, o. a. a. s. 217, not 4.

ty han har gjort under (?) De anförda kadensexemplen ger en lång rad oönskade accenter. Skall den musikaliska accenten verkligen gälla, får man flera exempel på oönskade accenter i Holtes egen textunderläggning av ps. 103: ö' ver barnen, ä'ro stoft, såsom gräset, icke mer, intill barnbarn, gör éfter dem (!), hans befallning.

Möjligheten att i Holtes toner lägga tre obetonade stavelser efter en accent – vilket dock bör undvikas efter mediatis sista accent (!) – har visserligen medeltida anor, och förbudet att ha mer än två obetonade stavelser efter accent härrör ju enligt Apel från Solesmes. Som vi sett medför denna princip svårigheter t. o. m. för latinsk textunderläggning. Men ändå får man väl säga att den har skapat en rytmisk balans i kadenserna som är välgörande. (Om uniformitet kan man naturligtvis inte tala här, då kombinationsmöjligheterna i fråga om enkel- och dubbelaccentuerad mediatio och finalis, med och utan förberedelsenoter, är otaliga). Bör vi utan

vidare frånga den regeln i kadenserna?

Den grundläggande melodiska principen i gregoriansk koral är den stegvisa rörelsen. Den principen gäller i alla stilar, från det enkla recitativet till den högst utvecklade melismatiken i de stora responsorierna. De nu presenterade psalmtönernas anhopning av ters- och kvartsprång gör ett ogregorianskt intryck. Detsamma gäller avsaknaden av neumer. Resultatet är påfallande stelt och osmidigt. Även för svenska språket måste de föreslagna psalmtönerna bli hårda bandage.

Den gregorianska koralen har tidigare varit utsatt för reformförsök. Vi behöver bara nämna *Editio Medicea*, vid vars tillkomst ett sådant namn som Palestrina figurerar. Det i Holtes artikel skisserade reformförsöket kan enligt min uppfattning möjligen kallas psalmodi men knappast förenklad, försvenskad eller gregoriansk.

Gudrun Zethelius